

ΜΟΝΗ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΤΟ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΤΩΝ

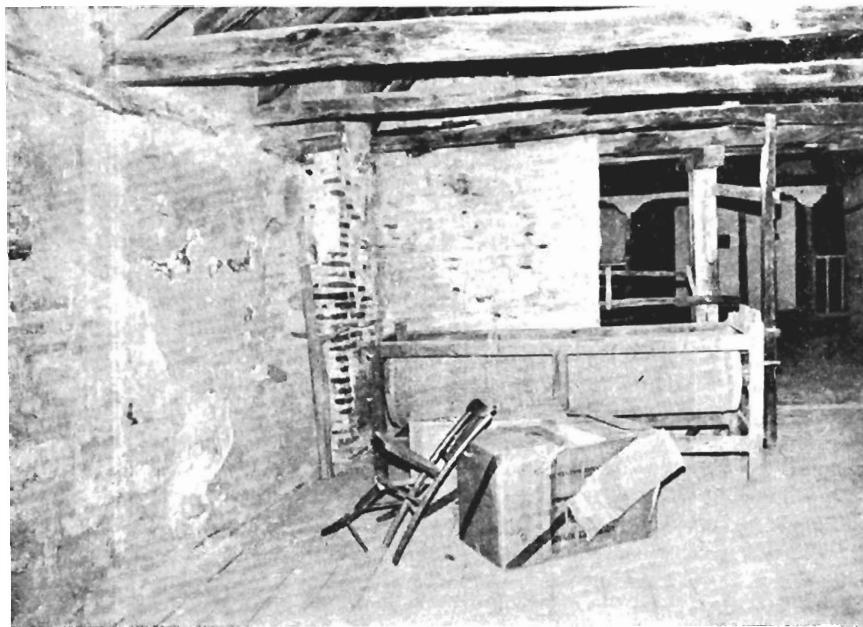
Γιὰ τὴ μονὴ Διονυσίου, ὅπως καὶ γιὰ ἄλλες μονὲς τοῦ Ἀγίου Ὄρους, τὰ παρεκκλήσια ἀποτελοῦν ἔνα ἐνδιαφέρον τμῆμα, γιατὶ σ' αὐτά, μαζὶ μὲ τὸ καθολικὸ καὶ τὴν τράπεζα συγκεντρώνεται τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς ζωγραφικῆς ποὺ μᾶς σώθηκε στὴ μονὴ¹. Ἀπὸ τὰ ἐννιὰ παρεκκλήσια τῆς μονῆς, σκορπισμένα σ' ὅλες τὶς πτέρυγες καὶ τὴ μικρὴ αὐλὴ, ἐπτὰ εἰναι τοιχογραφημένα καὶ ἡ ζωγραφικὴ τους, μεταβυζαντινὴ ἐπὸ ἐπώνυμους καὶ ἀνώνυμους ζωγράφους, διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση². Στὸ σημείωμα ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἔνα κατεστραμμένο σήμερα καὶ ἄγνωστο, ὅσο ξέρω, παρεκκλήσι γιὰ τὸ δόποιο δύσκολα θὰ γινόταν λόγος, ἀν τὸ καλο-

1. Ἐξαιροῦνται βέβαια τὰ ἔξωκλήσια καὶ οἱ ἐκκλησίες τῶν ἔξαρτημάτων, πολλὰ ἀπὸ τὰ δόποια σώζουν ἀνάλογες τοιχογραφήσεις.

2. Σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν παρεκκλησίων ὑπάρχει συμφωνία μεταξὺ τῶν συγγραφέων. Γιὰ παράδειγμα ὁ Γεράσιμος Συρόνας καὶ η, Τὸ Ἀγιον Ὄρος, Ἐν Ἀθήναις 1903, σ. 515, ἀναφέρει ὅτι «ἡ μονὴ ἔχει ἔξι ἔξωκλήσια». Ὁ Κοσμᾶς Βλάχος, Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἀγίου Ὄρους Ἀθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν, Ἐν Βόλῳ 1903, σ. 218, γράφει ὅτι «παρεκκλήσια εἰς τὰς σειρὰς τῶν κελλίων ὑπάρχουσιν 7», ἐνδὸ ἀρχιμανδρίτης Γαβριὴλ στὴ μονογραφία του γιὰ τὴ μονὴ, Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Διονυσίου, Ἀθῆναι 1959, σ. 52 κ.ε. περιγράφει δεκτώ. Κατάλογο καὶ τῶν ἐννιὰ παρεκκλησίων ἀναφέρουν στὸ εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ μονὴ οἱ Σ. Πελεκάνιδης, Π. Χρήστος, Χρ. Τσιούμη καὶ Σωτ. Καδᾶς, Θησαυροὶ τοῦ Ἀγίου Ὄρους, Σειρὰ Α'. Εἰκονογραφημένα χειρόγραφα, τ. Α', Ἀθῆναι 1973, σ. 38. Σύντομη περιγραφὴ τῶν παρεκκλησίων βλ. ἀρχιμανδρίτης Γαβριὴλ, δ.π., σ. 52 κ.ε. (παραλείπεται τοῦ Ἀγίου Διονυσίου). Μόνο τὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἀγίου Νήφωνος (1782) καὶ τοῦ Ἀγίου Διονυσίου δὲν σώζουν τοιχογραφίες ἀν καὶ στὸ δεύτερο ὑπάρχει μιὰ Θεοτόκος βρεφοκρατούσα ζωγραφισμένη στὴν κεντρικὴ κόγχη σὲ μέγεθος φορητῆς εἰκόνας (17ου αἰώνα). Μὲ τὴν εὐκαίρια αὐτὴ θὰ κθελα νὰ σημειώσω δτὶ στὸ παρεκκλήσι τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων, ὅπου εἰναι γνωστὸ δτὶ ὑπάρχουν νέες τοιχογραφίες (ἀρχιμανδρίτης Γαβριὴλ, δ.π., σ. 55) διακρίνεται στὸ κεφάλι τοῦ Ἀγίου Διομήδη (βόρειος τοῖχος) παλαιότερη ζωγραφική. Γιὰ τὶς ἐπιγραφὲς τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων βλ. Γεράσιμος Συρόνας δ.π., σ. 505, G. Millet, J. Parc-goyre et L. Petit, Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos, Paris 1904, ἀρ. 489. Nikolaias Oikonomides, Actes de Dionysiou (Archives de l'Athos IV), Paris 1968, σ. 25. Βλ. ἀκόμη ἀρχιμανδρίτη Γαβριὴλ, δ.π., σ. 56, ὅπου ἡ χρονολογία πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ZN. Ἐννοεῖται ὅτι στὶς παραπάνω μελέτες δὲν ἔξαντλοῦνται οἱ ἐπιγραφὲς τοῦ παρεκκλησίου.

*Eἰκ. 1. Ἀποψη τῆς Ἱ. Μ. Διονυσίου ἀπὸ τὰ βόρεια.
Μὲ βέλος σημειώνεται ἡ θέση ὅπον ἐπισημάνθηκαν οἱ τοιχογραφίες*

*Eἰκ. 2. Τὸ ἑσωτερικὸ τῆς βόρειας πτέρυγας ἀπὸ τὰ δυτικά.
Διακρίνονται τὰ τμήματα τῶν τοιχογραφιῶν (ἀριστερὰ) καὶ ἡ πόρτα τοῦ
παρεκκλησίου τοῦ Ἀγίου Νήφωνος στὸ βάθος*

καίρι τοῦ 1980, καθώς βρισκόμουν στή μονή μὲ νπηρεσιακή ἀποστολή¹, δὲν τραβοῦσαν τὴν προσοχή μας μερικὰ ἵχνη τοιχογραφιῶν πίσω ἀπὸ σωρὸ ἀποθηκευμένων στή βόρεια πτέρυγα².

Συγκεκριμένα ἡ θέση ὅπου ἐντοπίστηκαν οἱ τοιχογραφίες βρίσκεται στὸν ψηλότερο δροφο τῆς βόρειας πτέρυγας (εἰκ. 1), πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν πύργο³. Σήμερα δὲν ὑπάρχουν κελλιὰ ἢ μεσόσοιχοι, ἀλλὰ ὅλος ὁ χῶρος τῆς πτέρυγας εἶναι ἔνιαῖς ἀπὸ τὸ βόρειο μέχρι τὸ νότιο τοῖχο, καὶ χρησιμοποιεῖται σὰν ἀποθήκη, καθὼς καὶ γιὰ τὴν προσπέλαση ἀπὸ τὸ ἀρχονταρίκι στὰ παρεκκλήσια τῆς ΒΑ γωνίας ('Αγίου Νήφωνος, 'Αγίου Γεωργίου καὶ 'Αγίου 'Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου)⁴.

Οἱ τοιχογραφίες σώθηκαν μόνο στὸ βόρειο τοῖχο, ὁ ὅποῖς εἶναι καὶ ὁ βόρειος ἔξωτερικὸς τοῖχος τῆς μονῆς (εἰκ. 2). "Ἐτσι ἄλλωστε δικαιολογεῖται ἡ διάσωσή τους, ἐνῶ οἱ ἄλλοι τοῖχοι τοῦ παρεκκλησίου, κατασκευασμένοι ἵσως ἀπὸ τσατμά, ὅπως καὶ ἄλλων παρεκκλησίων τῆς μονῆς, γκρεμίσθηκαν. 'Ο βόρειος τοῖχος στὴ θέση ποὺ διατηρήθηκαν οἱ τοιχογραφίες δὲν εἶναι ἔνιαῖς καὶ εὐθύς, ἀλλὰ στρέφεται γιὰ λίγο πρὸς τὸ νότο καὶ στὴ συνέχεια προχωρεῖ πρὸς τὰ ἀνατολικά. "Οπως φαίνεται καὶ στὴ φωτογραφία (εἰκ. 3), στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχουμε κτηριακές μεταβολές, ἵσως μὲ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγας⁵, καὶ ἡ τοιχογράφηση, μεταγενέστερη, κάλυψε δλες τὶς λεπτομέρειες. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ διαμόρφωση τοῦ τοίχου φαίνεται δτὶ ἐκμεταλλεύθηκαν οἱ μοναχοὶ γιὰ νὰ δημιουργήσουν

1. Εὐχαριστῶ τοὺς πατέρες τῆς μονῆς ποὺ μὲ φιλοξένησαν καὶ ιδιαίτερα τὸν πατέρα 'Ιωαννίκιο, ὁ ὅποῖς ἀκούραστος μὲ ὁδίγησε σὲ ὅλα τὰ παρεκκλήσια τῆς μονῆς. Επίσης εὐχαριστῶ τὸν ἔφορο κ. Νικονάνο ποὺ μὲ προέτρεψε νὰ δημοσιεύσω τὶς παρατηρήσεις αὐτές.

2. Στὴν ἐπόμενη ἐπίσκεψή μας στὴ μονὴ (Σεπτέμβριος 1980) οἱ πατέρες εἶχαν ἀπομακρύνει τὰ περισσότερα πράγματα. Ἀπὸ τὴ δεύτερη αὐτὴ ἐπίσκεψη εἶναι καὶ οἱ φωτογραφίες ποὺ δημοσιεύνονται ἐδῶ.

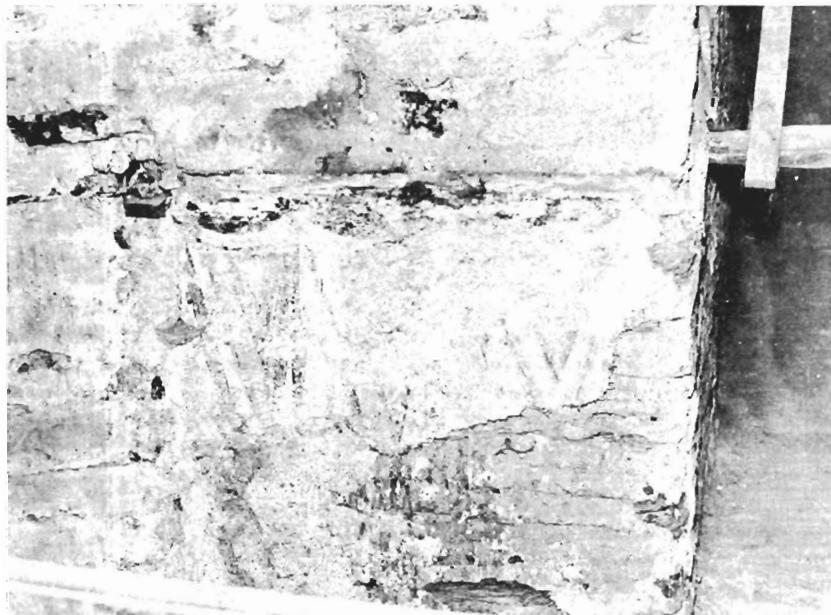
3. Μιὰ γενικὴ εἰκόνα τοῦ χώρου ἔχει κανεὶς ἀπὸ τὴν κάτοψη τῆς μονῆς ποὺ δημοσιεύει ὁ Π. Μ. Μ υ λ ω ν ἄ ζ, "Αγιον Ὄρος, μελέτη ἀναπτύξεως τῶν πολιτιστικῶν καὶ οἰκιστικῶν στοιχείων, Ἀθήνα 1970 (ἐκδότης 'Υπουργείον Συντονισμού), σ. 57. Στὴ θέση 4 τοῦ σχεδίου βρίσκεται τὸ ἀρχονταρίκι, στὴ θέση 11 τὸ παρεκκλήσι τοῦ 'Αγίου 'Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ στὴ ΒΑ γωνία τῆς πτέρυγας (δυτικὰ τῆς εἰσόδου) ἀλλα δύο παρεκκλήσια ('Αγίου Γεωργίου, 'Αγίου Νήφωνος).

4. Ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ παρεκκλήσια, τὸ μὲν τοῦ 'Αγίου Γεωργίου σώζει τοιχογραφίες τοῦ 1609 καθὼς καὶ τοῦ 'Αγίου 'Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (1695), ἐνῶ τοῦ 'Αγίου Νήφωνος (1782) δὲν ἔχει τοιχογραφίες. Βλ. καὶ ἀρχιμανδρίτη Γ α β ρ ι ἡ λ, δ.π.

5. Εἶναι γνωστὸ δτὶ ἡ ἀνατολικὴ πτέρυγα κτίσθηκε στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα ἀπὸ τὸν Πλέτρο, βοεβόδα Μολδοβλαχίας (βλ. Γ ε ρ ἀ σ ι μ ο υ Σ μ υ ρ ν ἄ κ η, δ.π., σ. 510) καὶ σὲ γενικὲς γραμμές διατηρεῖται ἀναλλοίωτη μέχρι σήμερα (βλ. ἀρχιμανδρίτη Γ α β ρ ι ἡ λ, δ.π., σ. 14), γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ διατήρηση τῶν παρεκκλησίων στὴ ΒΑ γωνία.

Εἰκ. 3. Λεπτομέρεια τοῦ τοίχου μὲ τὶς τοιχογραφίες

Εἰκ. 4. Ἡ διακόσμηση στὸ κάτω τμῆμα τοῦ τοίχου

τὸ χῶρο τοῦ ἵερου βῆματος. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ παρεκκλησίου ἀνοίχθηκε τὸ ξύλινο πάτωμα στὸ χῶρο τοῦ ἵερου βῆματος καὶ τοποθετήθηκε μιὰ ξύλινη σκάλα γιὰ ἐπικοινωνία μὲ τὸν κάτω δροφο, ἡ δοπία ὑπάρχει μέχρι σήμερα. "Οπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, ἀπὸ τὸ νότιο καὶ δυτικὸ τοῖχο δὲν σώθηκε τίποτα.

Οἱ τοιχογραφίες ποὺ βλέπει κανεὶς σήμερα παρουσιάσθηκαν καθὼς τὸ νεώτερο ἐπίχρισμα ποὺ τὶς σκέπαζε ἀρχισε νὰ πέφτει. Ἀπ' ὅ, τι φαίνεται, στὸ κάτω μέρος τοῦ τοίχου ἡταν ζωγραφισμένη μιὰ διακοσμητικὴ ζώνη μὲ παραπετάσματα (εἰκ. 4) καὶ ψηλότερα μορφὲς ἄγιων (εἰκ. 5, 6). Μετὰ τὸν καθαρισμὸ τῶν ἐπιχρισμάτων θὰ ἔλθουν πιθανότατα στὸ φῶς περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα καὶ τὴν τέχνη τῶν τοιχογραφιῶν.

Γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν τοιχογραφιῶν σὲ παρεκκλήσι ποὺ καταστράφηκε πρέπει καὶ ἀπὸ δᾶ νὰ εὐχαριστήσω τὸ σεβαστὸ προηγούμενο ἀρχιμανδρίτη Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μὲ πληροφορήσει ὅτι στὴ θέση αὐτὴ ὑπῆρχε παρεκκλήσι στὴ μνήμη τῶν Ἅγιων Πάντων. Πραγματικὰ στὸ σχέδιο τοῦ Βασιλείου Βάρσκη τοῦ ἔτους 1744 σημειώνεται σταυρὸς πάνω στὴ στέγη τῆς βόρειας πτέρυγας, πίσω ἀπὸ τὸν πύργο, ὁ ὁποῖος δηλώνει, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις, παρεκκλήσι¹. Σαφέστερη δῆμος εἰκόνα μᾶς δίνει μιὰ νεώτερη (1780) χαλκογραφία ὅπου πολλὰ τμήματα τῆς μονῆς σημειώνονται μὲ τὸ ὄνομά τους². Ἐκεῖ, κοντά στὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἅγιου Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ βόρεια τοῦ πύργου ὑπάρχει ἡ ἐπιγράφη «οἱ ἄγιοι πάντες»³ (εἰκ. 7).

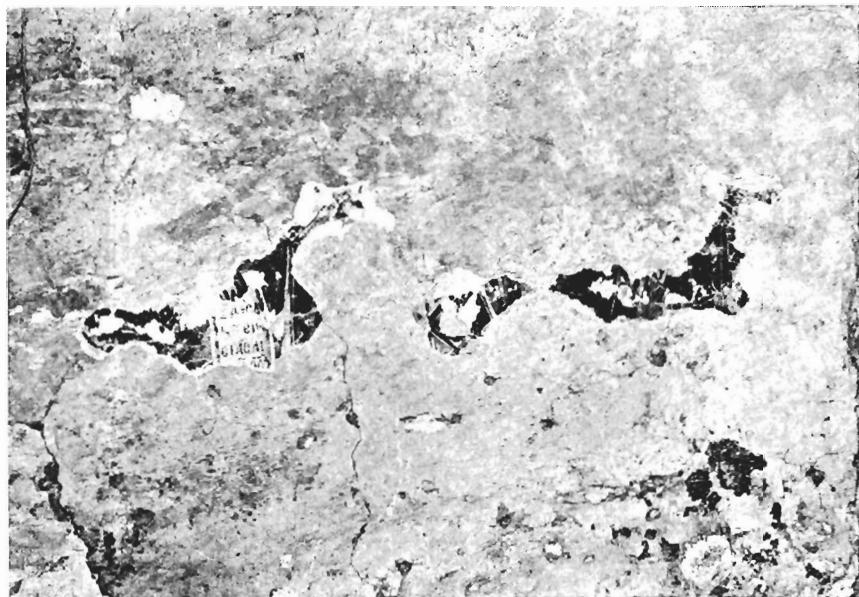
"Ἐτσι δὲν ὑπάρχει, νομίζω, καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι οἱ τοιχογραφίες ποὺ φαίνονται σήμερα ἀνήκουν στὸ παρεκκλήσι τῶν ἄγιων Πάντων, γιὰ τὸ ὁποῖο δῆμος δὲν ἔχουμε καμιὰ ἄλλη πληροφορία⁴.

1. Πρόχειρα τὸ σχέδιο βλ. στοῦ Παύλου Μ. Μυλωνᾶ, 'Ο "Αθως καὶ τὰ μοναστηριακά του ίδρυματα μεσ' ἀπ' τὶς παλιές χαλκογραφίες καὶ ἔργα τέχνης,' Αθήνα 1963, πίν. 35.

2. 'Η χαλκογραφία δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Παύλο Μ. Μυλωνᾶ, ὁ.π., πίν. 36.

3. Στὴ χαλκογραφία φαίνεται μιὰ πρόσωψη μὲ παράθυρα καὶ ἀετωματικὴ ἀπόληξη κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τῶν Ἅγιων Πάντων. "Ἄν υπολογίσουμε ὅτι τὸ παλιότερο κτήριο τῶν ξενώνων ἡταν χαμηλότερο ἀπὸ τὸ σημερινὸ κατὰ ἓνα δροφο (βλ. ἀρχιμανδρίτη Γαβριήλ, ὁ.π., σ. 56), τότε ἡ πρόσωψη κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τῶν Ἅγιων Πάντων πρέπει νὰ ἀποδίδει τὴ δυτικὴ ἀπόληξη τῆς βόρειας πτέρυγας καὶ τὸ χαμηλὸ κτήριο, ἀκριβῶς μπροστά, τοὺς παλιότερους ξενῶνες ἀν καὶ δὲν ὑπάρχει ἐπιγραφή.

4. Στὴ μνήμη τῶν Ἅγιων Πάντων τιμᾶται καὶ ὁ κοιμητηριακὸς ναὸς τῆς μονῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι κατάγραφος μὲ τοιχογραφίες τοῦ 1610 ζωγραφισμένες ἀπὸ τοὺς Δανιήλ καὶ Μερκούριο. βλ. καὶ ἀρχιμανδρίτη Γαβριήλ, ὁ.π., σ. 119. Γιὰ τὸ Μερκούριο βλ. καὶ Μ. Χατζηδάκη, 'Ο ζωγράφος Εὐφρόσυνος, «Κρητικά Χρονικά» 10(1956)276.

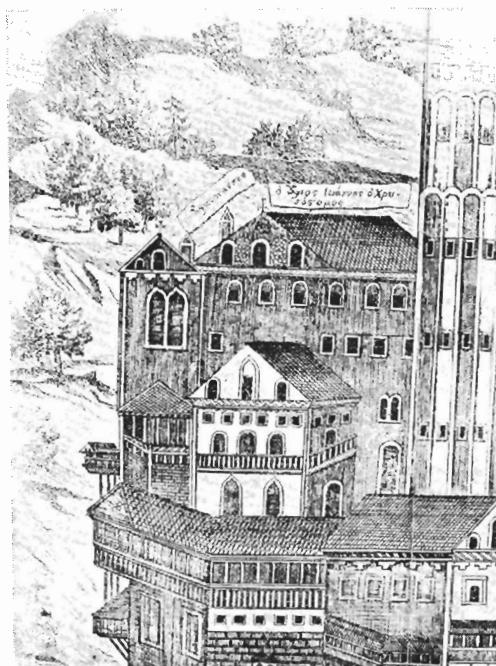

Eἰκ. 5. Τμῆματα τοιχογραφιῶν ἀπὸ τὴν ζώνη μὲ τοὺς ἀγίους

Eἰκ. 6. Τμῆμα μορφῆς ἀγίου μὲ εἰλητάριο

Πότε άκριβῶς κτίστηκε καὶ τοιχογραφήθηκε τὸ παρεκκλήσι ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, δὲν γνωρίζουμε ἀκόμη. Ἰσως ἄγνωστα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἴστορικὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς μᾶς ὁδηγήσουν στὴ λύση τοῦ προβλήματος. Ὡστόσο ἀπὸ τὰ λίγα τμῆματα τῶν τοιχογραφιῶν ποὺ διακρίνονται σήμερα θὰ μποροῦσε νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι ἡ τοιχογράφηση ἔγινε στὸν 16^ο-17^ο αἰώνα, ἐποχὴ ποὺ τοιχογραφοῦνται καὶ τὰ περισσότερα παρεκκλήσια τῆς μονῆς.

Eἰκ. 7. Λεπτομέρεια τῆς χαλκογραφίας τοῦ 1870

Αλλὰ καὶ γιὰ τὸ χρόνο ποὺ καταστράφηκε τὸ παρεκκλήσι δὲν ἔχουμε συγκεκριμένη μαρτυρία. Δὲν ἀποκλείεται δῶμας κατὰ τὶς ἐργασίες ἀνοικοδόμησης τῶν νέων ξενώνων (1876) ποὺ βρίσκονται ἀκριβῶς δυτικὰ τῶν Ἀγίων Πάντων νὰ γκρεμίστηκε ἀπὸ κάποια ἄγνωστη αἰτία. Είναι γιὰ παράδειγμα γνωστὸ δτὶ κατὰ τὶς ἐργασίες αὐτὲς οἱ μοναχοὶ γιὰ νὰ ἔξοικον μήσουν χῶρο ὅχι μόνο γκρέμισαν τοὺς παλιοὺς ξενῶνες, ἀλλὰ προσπάθησαν νὰ γκρεμίσουν καὶ τὸν πύργο τῆς μονῆς, πράγμα ποὺ τελικὰ δὲν ἔγινε, γιατὶ ἡ δαπάνη γιὰ τὴν κατεδάφισή του θὰ ἔφθανε τὶς 500 λίρες, δηλαδὴ τὸ μισὸ ἀπ' ὅσο κόστισε ἡ ἀνοικοδόμηση τῶν νέων ξενώνων¹. Είναι

1. Τὴν πληροφορία σημειώνει ὁ ἀρχιμανδρίτης Γαβριήλ, δ.π., σ. 57.

Eἰκ. 8. Τμῆμα τοιχογραφίας μὲ παράσταση τοῦ Ἀγίου Μανδηλίου

πιθανὸ λοιπὸν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἴτε γιὰ νὰ ἔξοικονομήσουν χῶρο εἴτε γιατὶ ἐμπόδιζε τὶς ἐργασίες στὸ γειτονικὸ κτήριο νὰ κατέστρεψαν τὸ παρεκκλήσι. Βέβαια ὁ βόρειος τοῖχος δὲν μποροῦσε νὰ καταστραφεῖ καὶ οἱ τοιχογραφίες του ἀσβεστώθηκαν καὶ ἔτσι διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα.

Μετὰ ἀπὸ τὶς παραπάνω διαπιστώσεις γιὰ τὴν ὅπαρξη τοῦ τοιχογραφημένου παρεκκλησίου τῶν Ἀγίων Πάντων στὴ θέση αὐτῆς, γεννιέται ἡ ἀπορία γιατὶ βρίσκονταν στὴν πτέρυγα αὐτὴν συγκεντρωμένα τέσσερα παρεκκλήσια, δηλαδὴ τῶν Ἀγίων Πάντων, τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Ἀγίου Νήφωνος, καὶ μάλιστα τόσο κοντὰ τὸ ἔνα μὲ τὸ ἄλλο. "Ἄν καὶ δὲν ἔχω ὑπόψη μου καμιὰ ἴστορικὴ μαρτυρία, θὰ ἀναφέρω μιὰ φυσικὴ κατάσταση ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ μονὴ καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ, νομίζω, καὶ τὴ λύση τῆς ἴστορίας. Ἡ πλευρὰ αὐτὴ δηλαδή, ἀφ' ἐνὸς μὲν γιατὶ εἶναι προσανατολισμένη στὸ βορρᾶ καὶ προσβάλλεται ἀπὸ τὸν κρύο ἀέρα τοῦ Ἀθώ καὶ ἀφ' ἐτέρου γιατὶ σκιάζεται ἀπὸ τὸν ὅγκο τοῦ πύργου ποὺ βρίσκεται ἀκριβῶς στὰ νότια, ἥταν πάντοτε, ὅπως καὶ σήμερα, ἀκατάλληλη γιὰ κατοικίες μοναχῶν. Ἐτσι στὸν κενὸ χῶρο οἱ κατὰ καιρούς εὐσεβεῖς μοναχοὶ ἰδρυαν καὶ ἔνα μικρὸ παρεκκλήσι στὴ μνήμη κάποιου ἀγίου: τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στὰ 1609, τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου στὰ 1695, τοῦ Ἀγίου Νήφωνος στὰ 1782, καὶ τέλος τῶν Ἀγίων Πάντων ἵσως πρὶν ἢ ἀνάμεσα στὶς χρονιές ποὺ κτίστηκαν τὰ δυὸ πρῶτα.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Τὸ κείμενο αὐτὸ βρισκόταν ἥδη στὸ τυπογραφεῖο ὅταν σὲ μιὰ νεώτερη ἐπίσκεψη στὴ μονὴ (Φεβρουάριος 1981) διαπιστώσαμε ὅτι στὸ ὑπόγειο ὁ στεοφυλάκιο τοῦ κοιμητηριακοῦ ναοῦ¹ τῆς μονῆς εἶχε φυλαχθεῖ κοντὰ στὰ ὀστᾶ² τμῆμα τοιχογραφίας, διαστάσεων $0,75 \times 0,40$ μ., μὲ τὴν παράσταση τοῦ ἀγίου Μανδήλιου (εἰκ. 8). Ἡ τοιχογραφία εἶχε μεταφερθεῖ σὲ ἄγνωστο χρόνο στὸ κοιμητήρι μαζὶ μὲ τὸ τμῆμα τοῦ τοίχου πάνω στὸν ὁποῖο ἦταν ζωγραφισμένη, καὶ στὸ γεγονὸς αὐτὸ δρείλεται καὶ ἡ διατήρηση τῆς ζωγραφικῆς. Ὁ τοῦχος εἶναι κτισμένος μὲ τοῦβλα καὶ ἀσβέστοκονίαμα, καὶ ἔχει πάχος 0,25 μ. Ἡ ἔξωτερική του ὅψη εἶναι ἐπίπεδη καὶ σ' αὐτὴν διατηρήθηκε ἐπίχρισμα καὶ μάλιστα ἀσπρισμένο μὲ ἀσβέστη, γεγονὸς ποὺ ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τοῦχος ἦταν δρατὸς καὶ ἀπὸ τίς δυὸ πλευρές.

Τὰ παραπάνω στοιχεῖα, δηλαδὴ τὸ μικρὸ πάχος τοῦ τοίχου καὶ ἡ διπλὴ δρατὴ ὅψη, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἀποτυπώματα ἔυλοδεσιᾶς στὸ κομμάτι ποὺ διατηρήθηκε, δείχνουν ὅτι ἡ τοιχογραφία προέρχεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀπὸ κάποιο τοιχογραφημένο παρεκκλήσι τῆς μονῆς ποὺ καταστράφηκε. Βέβαια θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει καταστραφεῖ καὶ αὐτὸ τὸ κομμάτι, ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιπες τοιχογραφίες τοῦ παρεκκλήσιοῦ. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ μοναχοὶ, θεωρώντας ἴεροσυλία νὰ καταστρέψουν μιὰ «εἰκόνα» ποὺ σώθηκε δλόκληρη ἀπὸ τὴν καταστροφή, προτίμησαν νὰ τὴν τοποθετήσουν στὸ ὁστεοφυλάκιο γιὰ νὰ «λιώσει» μαζὶ μὲ τὰ κρανία τῶν νεκρῶν, σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια ποὺ ἐπικρατεῖ στὸ "Αγίον" Όρος³.

Οἱ σεβαστοὶ γέροντες τῆς μονῆς, τόσο ὁ πατὴρ Γαβριὴλ καὶ ὁ πατὴρ Θεόκλητος, ὅσο καὶ οἱ νεώτεροι πατέρες ποὺ μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ ἐνδιαφέρον δέχθηκαν τὸ νέο εῦρημα, δὲν γνώριζαν καμιὰ παράδοση σχετικὰ μὲ τὴ φυλαγμένη στὸ κοιμητήρι τοιχογραφία. Ὡστόσο θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς μὲ βεβαιότητα ὅτι μιὰ καὶ δὲν γνωρίζουμε ἄλλο κατεστραμμένο παρεκκλήσι στὴ μονὴ, ἡ τοιχογραφία μὲ τὴν παράσταση τοῦ ἀγίου Μανδήλιου προέρχεται ἀπὸ τοὺς "Αγίους Πάντες"⁴.

'Εφορεία Βυζαντινῶν 'Αρχαιοτήτων
Πολυγύρου

ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΜΜ. ΤΑΒΛΑΚΗΣ

1. Βλ. παραπάνω σ. 256, σημ. 4.

2. Ἐδῶ φυλάγονται μόνο τὰ κρανία, ἐνῷ τὰ ἄλλα ὀστὰ τῶν νεκρῶν φυλάγονται σὲ ἄλλο κτήριο, δίπλα στὸ ναό.

3. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ μοναχοὶ τοῦ "Αγίου" Όρους ὅταν τὰ Ἱερὰ ἀντικείμενα, σκεύη καὶ εἰκόνες, ἔπαναν νὰ εἶναι χρήσιμα, τὰ «πήγαιναν στὸ ὁστεοφυλάκιο γιὰ νὰ λιώσουν μὲ τὰ κόκαλα» κατὰ τὴ δική τους ἔκφραση.

4. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς τοιχογραφίας μεταφέρθηκε προσεκτικὰ γιὰ φύλαξη στὸ χῶρο τοῦ εἰκονοφυλακίου τῆς μονῆς.

S U M M A R Y

Ioannis Tavlaakis, The Monastery of Dionysiou on Mount Athos.
The Chapel of Aghii Pandes.

The upper floor of the N.E. corner of the monastery is occupied now by three chapels, being almost side by side (St. George, 1609; St. John Chrysostome, 1695; St. Niphon, 1782). The parts of the 16th-17th century frescoes that recently came to light on the north wall of the present-time corridor, revealed the former existence of a fourth chapel at the same place. This chapel had been destroyed, most probably, in the 19th century.

Its existence is testified in Barski's drawing (1744) and in a copper-print view of the monastery dating from 1780. In this copper-print the chapel is mentioned under the name «Aghii Pandes».

The insuitability of this part of the monastery for residential use, must have been, most probably, the reason for its occupation by the chapels erected here in different periods of time.

Finally, a part of a fresco found stored in the ossuary of the cemetery chapel, showing the Aghion Mandylion, was attributed to the former chapel of Aghii Pandes.